1. Arom. **alintšescu** (dacor. **alicì**).

Cuvântul este dat numai în dicţionarul lui Dalametra cu înţelesul „a prinde, a se prinde" ilustrând acest înţeles cu citatul: *s-ṅi si-alintšeascâ džionl'i'n cor,* tradus în dacor.: „să mi se prindă voinicii la horă". Astăzi întrebuinţarea lui este mai rară; ca probă avem Basmele lui Papahagi în care cuvântul nu apare niciodată. De aceea nici înţelesul lui nu este propriu zis clar. Dacă Dalametra i-a tradus prin „a prinde, a se prinde", aceasta a făcut-o numai pentrucă el îl cunoşteà în întrebuinţarea din fraza citată, căutând să-i dea o interpretrare mai potrivită. Mie cuvântul îmi este cunoscut din Codex Dimonie: *Cându si alinară tru criaştile di munte şă acăţă Avram h'il'lu Isac . . .tra si-l tal'e . . . cându s-duse Avram, tra s-l'a căţătlu, atumţia l'i si alintšă Arhanghellu Mihail şi-l' griaşte* (când se suiră pe vârful muntelui şi Avram apucă pe fiul [său] Isac ca să-l taie, când se duse Avram să ia cuţitul, atunci i se arătă Arhanghelul Mihail şi-i grăieşte) 103 b/6 (*Jahresb.* VI, p. 119). Din acest citat reiese clar înţelesul original al cuvântului „a se arătà, a se înfăţişà, a apăreà". Cu acest înţeles îl întâlnim şi în funcţiune substantivală: *Va s-nă yină muartia şi aspărată alintširia a Hristolui va si s-facă* (ne va venì moartea şi înfricoşata arătare a lui Hristos se va face) 25 b/16. Şi tot cu acelaşi înţeles cuvântul este întrebuinţat şi la 67 b/4, 96/14. Din toate acestea reiese că şi în citatul dat de Dal. *s-ṅi si alintšească džionl'i 'n cor* cuvântul ar puteà fi tradus cu „să mi se arate" sau „să apară tinerii în horă" şi nicidecum „să se prindă", cum dă autorul dicţionarului. Mihăileanu, care cunoaşte înţelesul cuvântului mai bine, dând cuvântul supt forma reflexivă, îl traduce prin: „a se pomenì, a se arătà": *ṅi s'aveà alintšită ună mul'are moaşe* (mi se arătase o femeie bătrână). El dă şi versul citat de Dal. *Tsi ṅ-u doru lea dado doru, S'alintšească džoṅl'i' n coru,* însă nu traduce ca Dal. cu „a se prinde" ci cu a se arătà: „mi-e dor mamo dor, *să se arate* tinerii în horă". De altfel, cu acest înţeles cuvântul se întâlneşte şi în literatura aromână mai nouă. În frumoasa nuvelă „Gardani" de M. Beza întâlnim pasagiul: *nu bitisì gine zborlu, cându ia-l' furl'i că se alăntširă* (nu sfârşì bine vorba, iată că hoţii se arătară), în care *alintšì* apare supt forma *alăntšì,* probabil supt influenţa lui *alătši.*

Dar cuvântul trebue să fie vechiu în dialect, deoarece el se întâlneşte, supt forma lui originală, şi în dialectul dacoromân:

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14691 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:15

alicì cu înţelesul „paraître, apparaître vaguement, luire au loin", după aceea „s'éclaircir, se remettre (en parlant d'un malade etc)". *A se alicì* = a se cunoaşte un lucru mai dinstinct dintre altele, d. ex. „se aliceşte bine" (Rădulescu—Codin). *Nu văd nimic decât, uite, în partea asta ... mi se aliceşte albind ceva, dară nu ştiu ce este, că nu mi s'alege fiind prea departe* (Ispirescu *Legende*, p. 336) ap. S. Puşcariu (*Dicţ. Limb. Rom.* 115).

Cu originea formei aromâne s'a ocupat pentru întâia dată W. Meyer-Lübke (*Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXI, p. 716), aducându-l în legătură cu forma sardă *annangare* şi derivându-l din lat. *adnanciscere*. Se înţelege că ceea ce a făcut pe maestrul filologiei romanice să facă această apropiere între forma aromână şi între cea sardă, a fost mai mult înţelesul greşit dat de autorul dicţionarului aromân. Oricine ar fi fost tentat să facă această apropiere, mai ales că în sardă cuvântul însemnează „verbinden, vereinigen, zusammenbringen", prin urmare aproape acelaşi lucru cu sensul arom. „a se prinde". Mai târziu însă (REW. No. 5816), a părăsit această etimologie, probabil, din pricina greutăţii ce arătă păstrarea lui „tš", care trebuiă să dea „ţ". — In ce priveşte forma dacor., *Dicţ. Limb. Rom.* necunoscând cuvântul aromânesc, o pune în legătură cu a l i c ă r ì, ceea ce este şi mai greu de admis.

După cum arată păstrarea sunetului „tš" din forma aromână, amândouă cuvintele vin din sl. **ličiti** cu înţelesul formei bulgare *liča* „mă arăt, mă înfăţişez" (viždam-se, pokazvam-se), care derivă din tulpina *lik* (Miklosich, SEW.), din care avem şi *lice* „faţă". Aşadar, o formă verbală ca *liča* însemnează propriu zis „înfăţişez" refl „mă înfaţişez, mă arăt". Acest înţeles reiese şi din proverbul bulgar citat în dicţionarul lui Gerov: *Bĕlŭ konĭ i ludŭ člověkŭ otdaleč̆ ličjatŭ* (cal(ul) alb şi om(ul) prost se arată s. se văd de departe). De aci în bulgăreşte el are şi însemnarea ce se întâlneşte în dialectul aacoromân „a părea": *Liči, če e imalo nĕkoga nečto tuka* (pare că a fost vreodată ceva aici). Vezi şi alte citate la Gerov.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

2. Arom. **arăspease** (dacor. **răspas**).

La Aromâni cuvântul se aude mai mult în Macedonia şi Albania cu înţelesul de „ceva care se întâmplă din timp în timp, care urmează una după alta". Mie îmi este cunoscut mai mult

BDD-A14691 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:15

în legătură cu o boală care se repetă sau călduri care se arată din timp în timp. Cu acest înţeles se zice *arăspeasele me acăţară* (mă apucară căldurile intermitente ce apar când omul are friguri) In dicţionarul lui Dalametra cuvântul nu este dat. Nici în glosarul de la Basme. In schimb, el se găseşte trecut în dicţionarul lui Mihăileanu. Aci găsim *aruspease*, adv. cu înţelesul „din timp în timp, părţi". Mihăileanu dă şi exemple despre felul cum se întrebuinţează cuvântul: *hiavra nu l-acaţă tut-unã, ma aruspease*, frigurile nu-l apucă totdeauna ci din timp în timp; *vineà aruspease, aruspease,* veneau părţi, părţi.

Cu acest înţeles cuvântul vine din lat. ***re-spĭssus, -a, -um.** In limba latina *spĭssus*, aveà în afară de înţelesul fundamental de „dicht, dick", cu care se regăseşte astăzi aproape mai în toate limbile romanice de apus (cf. fr. *épais*, it. *spesso* etc) şi pe acela de „ceva care se repetă des una după alta" (Georges). Cu acest din urmă înţeles cuvântul trăeşte în limba italiană: *spesso.* Ogni cosa che è spessa diventa vile per molto uso. El trebue să fi fost cunoscut şi în limba romană balcanică, deoarece se găseşte şi la Albanezi, cu înţelesul din aromână: *špeš, špeše* „oft, häufig"; după aceea verbul *špesoń (špešoj)* „tue etwas oft" (G. Meyer-Lübke, *EWA.*, 413; Weigand, *Alb. Gramm*, 47).

In ce priveşte partea formală, observăm că lat. *spĭssus, spĭssae* trebuià să dea în arom. *spesŭ, spease,* care se întrebuinţează şi azi numai ca termen la ţesut, însemnând „spaţiul strâmt la spata de ţesut"; de asemenea şi la pânza de la sită se zice că este *speasă*, când este foarte deasă (cf. şi Dal.). Pentru întărirea celui de al doilea înţeles, s'a simţit nevoie a se adaogà particola *re-*. Această particolă care arată repeţirea unei acţiuni se adaogă mai mult la verbe. Ea apare însă şi la adjective, după cum aceasta se poate constată din formele spaniole ca *rebueno* (bueno), *refino* (fino) etc. (cf. W. Meyer-Lübke, *Gramm. d. rom. Spr.* II, 572). Forma aromână cu *u* (aruspease) cum dă Mih., se explică prin analogie cu formele *aruvirsare, aruficare, arupas* etc. în care *e* a trecut mai întâiu în *ă*, ca în *arăcoare, arăpas* (alături de *arupas*), după aceea în *u*.

Nu ştiu dacă şi dacor. *răspas* ar puteà fi pus în legătură cu arom. *arăspease.* Înţelesul lui, după Dicţionarul Budan, este „intervallum, tempus intermedium, interjectum; die Zwischenzeit, der Zwischenraum". S'ar puteà, prin urmare, că, din înţelesul de

BDD-A14691 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:15

ceva care se repetă între două intervale de timp, să fi ajuns a însemnă, prin extensiune, intervalul de timp însuşi. Totuşi, prezenţa lui *a* pentru *ă*, cum ar fi trebuit să avem din *e* (< *ĭ*) după labială, în poziţie tare *(re-spĭsus > respăs - răspăs)* ne duce tot mai de grabă la *spatium* latin, explicat de dl Puşcariu în *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXVIII, 685, şi adoptat şi de dl Densuşianu în *Graiul din Ţara Haţegului*, p. 43, 53.

3. Arom. **căltšune.**

La Aromânii din Macedonia propriu zis „colţunul" din dialectul dacoromân se pronunţă sg. *căltšúne* pl. *căltšúńi*. Supt această formă îl dă şi dicţionarul lui Mih. *„călciunea* s. f. călciuni, un soiu de ciorapi de postav gros, fără talpă, ce se pun pe deasupra încălţămintelor". Cuvântul există şi la Bulgari: *kalčuni* pl. „Männerstrümpfe aus grobem, weissem Stoff"; la Serbo-croaţi *kalčine* „Art tuchener Strümpfe". Berneker (*SEW.*, p. 472), de la care dăm formele slave, dă ca ultim izvor al acestor forme ital. *calzo, calzone* „Hose, Beinkleid" şi anume: cuvântul bulgar prin mijlocirea ngr. κάλτσα, καλτσούνι, iar cel serbo-croat prin turc. *kalčyn* şi acestea, amândouă, direct din limba italiană.

După cum la forma *tulă* tratată mai jos, am făcut o deosebire, din punctul de vedere formal, între ea şi între multiplele forme balcanice (ngr. τοῦβλον, bg. *tugla, tuhla*, turc. *tugla* etc), tot aşa şi aici ar trebui să facem o deosebire între forma aromână *căltšune*, care are aceeaşi origine latină ***calceonem**, la care se reduce şi ital. *calzone*, dând în dacor. *călţun*[1] (Meyer-Lübke, *REW.*, 1495), şi între restul formelor balcanice: ngr. καρτσόνι „Strumpf", καρτσούνι „Hôse" (G. Meyer, *Ngr. St.* VI, p. 30), bg. *kalčuni*, sârb. *kalčine*, turc. *kalčyn*. Formele bulg. şi sârb., cu acelaşi înţeles ca şi în aromână, sânt împrumutate de la păstorii aromâni purtători de încălţăminte de lână groasă, ţesute la ei acasă, iar forma turcă din una din aceste două limbi, dacă nu chiar din aromână. La această concluzie ne duce atât partea formală a cuvântului arom. terminat în *-tšune* nu în *-ţune*, dacă ar fi fost de origine greacă sau italiană, cât şi singurul lui înţeles de încălţăminte groasă de lână (nu şi „izmene" ca în ital. şi în ngr.), ce se poartă peste ciorapi, şi pe care Aromânii nu numai că i-au purtat din moşi-strămoşi, dar tot de atunci i-au şi fabricat.

BDD-A14691 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:15

4. Arom. cătândoraș.

Cuvântul este cunoscut numai în Meţova (Aminciu), după cum afirmă autorul unei lucrări rămasă în manuscris asupra istoriei şi limbei Aromânilor. Înţelesul cuvântului nu este dat, deoarece el este cunoscut numai din conţinutul unei ghicitori: *Ună casă are doi horhani şi doao horhane, ţinţi cătăndoraşi şi patru prepeliţe.* Iată şi traducerea pe care o dă autorul în limba franceză: „il y a dans une maison deux dindons (hommes) et deux dindes (femmes) et quatre cailles (filles)". Formele în paranteză reprezintă persoanele vizate. Deoarece autorul, în lucrarea lui citată, presupune şi chiar încearcă să dovedească existenţa de elemente ungureşti în dialectul aromân, ocupându-se cu etimologia acestui cuvânt, îl explică din împreunarea cuvintelor *cătană-de-oraş*, traducându-l prin „soldats de ville". Şi fiindcă atât „cătană" cât şi „oraş" sânt cuvinte de origine ungurească în dialectul dacoromân, autorul vrea să dovedească că ele au existat şi în dialectul vorbit.

In fond, chestiunea se prezintă cu totul altfel. Analizând mai întâiu ghicitoarea, observăm că alături de curcani şi prepeliţe, n'aveà ce căutà „cătanele" şi încă „de oraş". De aceea, de mai nainte trebue să presupunem că, în locul „cătanelor de oraş", trebue să vedem o pasăre oarecare. Intr'adevăr, ţinând seamă de prefacerea curentă în dialectul aromân din sud a grupului *nt* în *nd*, din *cătândoraş* ajungem la forma intermediară *cătântoraş*, iar pe aceasta, refăcând-o, prin înlăturarea metatezei lui *n*, obţinem forma originară **cântătoraş**. Acest *cântătoraş* este un derivat din *cântator* şi un nou exemplu pentru puţinele diminutive în *-aş* ce există în dialectul aromân.

Cuvântul este important, şi de aceea l-am şi relevat, pentru faptul că, întocmai după cum în dialectul dacoromân, alături de „cocoş", de origine slavă, în popor mai există forma „cântător": *Ei mi se sculau din zori, După glas de cântători* (Teodorescu, *Poezii Pop.* 439), după aceea în locuţiunea *pe la cântători*, pentru care vezi citatele în Puşcariu, *Dicţ. Limb. Rom.* (s. v.), tot aşa şi în dialectul aromân, înainte de pătrunderea formei slave *cuçot* „cocoş", a trebuit să existe cuvântul străromân comun tuturor dialectelor *cântător* pentru „cocoş". De altfel, acest cântător se întâlneşte şi în limba veche. *In această noapte ainte până cântătoriul nu va fi cântat de trei ori, te vei lepădà de mine.*

BDD-A14691 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:15

5. Îmbufnà (arom. îmbufunà).

Forma nesincopată, oarecum mai completă, a acestui cuvânt se păstrează în dialectul aromân: *mi mbufunedzŭ* cu înţelesul „mă supăr, mă bosumflu"; cu participiul *îmbufunat,-ă* cu acelaşi înţeles. După cum se vede, el este acelaşi atât ca formă cât şi ca înţeles cu cuvântul din dialectul dacoromân.

In ce priveşte originea, Cihac îl aduce în legătură cu vsl. *bučati* „mugire", ceea ce este o imposibilitate, atât ca formă cât şi ca înţeles. Tiktin (*Dicţ. rom.-germ.*) îl derivă din strigătul onomatop. *buhu,* din care ar fi ieşit mai întâiu *bufnă*, şi apoi *îmbufnà*. Forma *buhu* ca şi *buhaiu buhaciu,* trebue aduse în legătură cu blg. *buh, buhal, buhal* etc, nu însă şi verbul *înbufnà*. Acesta, după cum ne arată forma arom. nesincopată *îmbufunà*, vine din lat. **in-bufono, -are,* derivat din *bufo*, care s'a păstrat şi în celelalte limbi romanice (cf. Meyer-Lübke REW. 1353) şi ne-a dat şi în limba română: arom. *buţu* megl. *buf*, dacor. în derivatul *bufniţă* (cf. Puşcariu Wb. 231).

6. Înfărmà.

Se aude numai în Banat cu înţelesul: a pune mâna pe ceva, a apucà, a prinde: *L-am înfărmat de păr* = l-am apucat, l-am prins de păr. Cuvântul se găseşte atestat şi la Ţichindeal: *Mai pe urmă de aceasta îi părù cu greu covaciului, înfărmă o rudă de fier, şi începù cânelui cenuşos aşa predicaţii a-i face* (Fabule, p. 331).

Cu acest înţeles cuvântul vine din lat. **in-firmo, -are* cu înţelesul de „festmachen, befestigen, verstärken, sichern", din care s'a putut desvoltà acela de „a ţineà ceva strâns, a prinde, a apucà". In Anonimul bănăţean apare cuvântul supt forma de la ind. pres. *enfarm* (pronunţă: *înfarm*) cu înţelesul „induo, orno", care ne-ar duce la sensul de „a acoperì, a împrejmuì" tot din „a întărì, a susţineà ceva". In ce priveşte partea formală, *înfarm* (cu *a* în tulpină în loc de *ă*), pentru *înfărm*, ca se explică prin analogie cu formele: *înfaş* şi *înfăş*; *înfaţ* „pun faţă la pernă" şi *înfăţ* etc.

7. (În)fierbăzà.

Se întâlneşte în scrierile lui Dosofteiu supt forma de la infinitiv sau de la participiu, cu înţelesul „a se aprinde, a se în-

BDD-A14691 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:15

Un sămăț și dârz purciasă ca un dobitoc fierbădzat (ibid. 24). *Infierbădzări de păcate și pofte spurcate* (ibid. 164). *Să pornise asupra Sarrei cu fierbădzare* (ap. TDGR).

Cuvântul vine din lat. ***fervidio, -are** (din *fervidus, -a, um*, atestat și pentru limbile romanice, cf. Meyer-Lübke REW. 3265) cu înțelesul de „feuerig, leidenschaftlich, heissblütig, hitzig sein".— Tiktin, care se ocupă cu originea acestui cuvânt (*Dicț. Rom. Germ.* 626), se întreabă dacă n'ar fi vreo formațiune nouă a lui Dosofteiu. Eu cred că nu este nevoie să ne gândim la așa ceva, din momentul ce din *fervidus* am puteà reconstruì un ***fervidiare** care, ca înțeles, se acopere peste tot cu cuvântul românesc, iar, ca formă, intră în rândul verbelor în *-ezà* (< *izo*) ca *botezà*, *cutezà undezà* etc. Este drept că, în afară de acestea, mai avem și o formă ca *urezà* (pentru urà): *Fetițe cântând, Dànaci urezând* (E. Bucuța, *Românii dintre Vidin și Timoc* p. 132), dar aceasta, neavând nici o bază în *-izo* sau în *-idiare*, se poate foarte bine socotì ca o formă analoagă după celelalte.

8. **Înfierà.**

Se întrebuințează în Moldova și în Ardealul nordic cu înțelesul: a începe ceva ca să se arate, a începe a fi ceva. *Oala la foc înfierează* = oala începe să fiarbă, sau începe a se urcà cei dintâiu bulbucei în sus (Com. de G. Nistor). Dar și mai des se întrebuințează în expresia *A-i înfierà cuiva mustața* s. *părul* = a începe să-i crească mustața s. părul. *Intovărășit de doi flăcăi țigani cărora le înfierà mustața și le dedeà puful pe obraz, rătăceà călare prin târguri* (Sadoveanu, *Povești*, p. 34). *Până începe a înfierà mustața, [omul] tot copil să chiamă* (Cantemir ap. TDGR).

Cuvântul vine din lat. **in-filo, -are** cu înțelesul din limba română, care, după cum ne arată forma corespunzătoare din limba albaneză, trebue să se fi desvoltat încă în romana balcanică. In albaneză avem *fițoj* cu singurul înțeles „anfangen, beginnen". Acest înțeles îl are și cuvântul *fit* „*Faden*" în expresia *zâ fit* „iau fir" adică „încep". *Ne zôja skile vojt e get ke i pat vû k'ûpat uku ene i zu fit te tre* (și doamna vulpe se duce și găsește unde pusese lupul oalele [cu miere] și le începù pe câteși trele). Se pare că înțelesul cuvântului a început să se schimbe pornind de la întrebuințarea lui la țesut. Dar ceea ce pare și mai important în schimbarea înțelesului acestui cuvânt, este coincidența între limba albaneză și dialectul dacoromân. In aromână

BDD-A14691 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:15

In ce priveşte prefacerea lui *i* în *ie* (*înfier* pentru *înfir*), ea se explică dialectal ca în *mă mier* pentru *mă mir*. De altfel, Sadoveanu întrebuinţează de-o potrivă amândouă formele: *Aveam şi eu logodnică pe când îmi înfirà mustaţa*. (Sămănătorul, V, 905).

9. Arom. **ngurpil'edzŭ.**

Se întrebuinţează mai mult la Aromânii din Macedonia şi din Albania. Dalametra îl înregistrează după textele publicate de Petrescu, originar din Cruşova, cu înţelesul: „a cuprinde, a înconjurà ceva cu vreun obiect" *Stizma s'anălţà şi-u'ngurpil'à* (zidul se înălţă şi o cuprindeà). Dal. care nu-i cunoaşte înţelesul din vorbite, îl dă şi supt forma metatezată *ngrupil'are* (ngrupil'edzŭ) traducându-l prin „a îngropà, a ascunde". Dintre aceste două însemnări, numai „a ascunde" este acela care rezultă direct din înţelesurile de mai sus; pe când înţelesul „a îngropà" l-a dat, crezând că cuvântul stă în legătură cu „groapă". In literatura populară cuvântul apare supt forma *ncurpil'edzŭ* şi cu înţelesul „cuprind" *Ma s-mi 'curpil'edz 'n braţe* (Dacă mă cuprinzi în braţe) Lit. Pop. 1039/10. Ideea d-lui Puşcariu, exprimată la M. L. R., că aceste înţelesuri sânt figurate şi că cuvântul trebue adus în legătură cu *curpenul* ce se întinde pe copaci, cuprinzându-i, se adevereşte prin formele şi înţelesurile date de Mihăileanu: *ncurpil'u* (ncurpil'ai, ncurpil'ată, ncurpil'are) v. a. „a fi cuprins de curpen, a fi cuprins, a mâncà": *Cutšubile irà ncurpil'ate* (trunchiul viei erà năpădit de curpen) *Mi'ncurpil'ă cu daole braţe* (m'a cuprins cu două braţe) *Ncurpil'ă şi taţi* (îndoapă-te şi taci). Acest din urmă înţeles s'a desvoltat în mod figurat din ideea de a cuprinde, la mâncare, prea mult, prin urmare „a mâncà prea mult, a se îndopà".

Cuvântul vine din alb *kul'per* supt forma *kurpul'* „curpene" (G. Meyer *EWA.* 213).

10. Arom. **nire.**

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cuvântul mi-a fost comunicat de dl. V. Diamandi, prof. la Şcoala Comercială din Salonic, originar din Meţovo, într'o listă de cuvinte neauzite în Macedonia, cu înţelesul de „rinichiu", pentru care în aromână avem *arnicl'u*.

Cu acest înţeles cuvântul nu poate veni decât din lat. **ren, renis**, care a dat **rine* si, prin metateză, *nire*.

BDD-A14691 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:15

11. Arom. **nturinâre.**

Se întrebuinţează numai la pers. 3 *ntúrină* (perf. simplu *nturină*), cu mai multe înţelesuri: Se spune mai ales despre vreme când începe să tune şi să fulgere şi începe să se strice întunecându-se. Cu acest înţeles îl dă şi dl. Per. Papahagi „*nturină* = se întunecă cerul din pricina unei furtuni, vremueşte, nu se vede". La aceasta mai adaogă: „se zice mai ales când se întunecă cerul de tună şi fulgeră, de crezi că se prăpădeşte pământul: *Si-nturină nafoară*: „s'a întunecat afară"[1]. — Un al doilea înţeles, pe care îl dă Mihăileanu, este şi acela de „a viscoli". *Trei dzâle nturină nipăpsitu* (trei zile a viscolit necontenit). Tot Mihăileanu dă şi un postverbal *nturin* (art. *nturinlu*) viscol, întrebuinţat numai la sing. *nă acăţâ pi cale unu nturinu di irà s'nă măcă luk'l'i* (ne-a apucat pe drum un viscol de eră să ne mânânce lupii)[2]. — Al treilea înţeles, întrebuinţat mai mult în Albania şi pe alocuri şi la Aromânii din Macedonia, este: „a cădeà zăpadă multă, a ninge mult". Cu acest înţeles îl găsim atestat şi la Dalametra: *ndurinari* (cu obicinuita trecere a grupului *nt* în *nd*) *ndurineadză nafoară* (ninge afară); *ndurinat* „nins".

Etimologia cuvântului trebue căutată pornind de la primul înţeles: se strică vremea, se 'ntunecă din cauza tunetelor şi a fulgerelor. Plecând de la acest înţeles, din care s'au desvoltat toate celelalte, forma *nturin* vine din lat. **rutilo, are,** care a dat mai întâiu *rutirare*, după aceea *rutinare* (cu disim. lui *r-r* în *n-r* ca în *alunicare* pentru **aluricare* din *lubrĭcare*) şi la urmă, prin metateză şi supt influenţa lui „ntunicare", forma actuală *nturinare*. Înţelesul lui *rutilo,-are* este, după cum se poate vedeà în Georges, „rötlich schimmern, wie Gold glänzen", va să zică, „a străluci ceva roşiu ca aurul" întocmai cum străluceşte fulgerul pe cer, când începe să tune şi să fulgere, semn că vremea începe să se strice. De altfel, în acest sens, *rutilare* se găseşte atestat în Georges în expresia *rutilant fulgura*, iar adjectivul *rutilus, -a, -um* din care derivă *rutilare*, alături de înţelesul primitiv „rötlich", mai are şi pe acela de *fulgor* „das Blitzen".

Domnul Papahagi, care s'a ocupat cu originea acestui cuvânt, îl derivă din *tuninare* de la *tunare* (lat. *tonare*), ceea ce e

[1] *Analele Dobrogei.* Anul IV, Nr. 3, p. 374.

[2] Construcţia *irà s' nă măcă* (eră să ne mânânce) nu este aromânească, în arom. se spune: *va nă măcă.*

BDD-A14691 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:15

mai puţin probabil, mai ales că în arom., în afară de „bumbuneadză“ pentru „tună“, mai avem *detună* cu acelaşi înţeles, întrebuinţat la Aromânii din Siraco: „*detunare*=tonner, détonner“.

12. Oţărî.

In limba română cuvântul are următoarele înţelesuri: 1⁰. A îngrozi pe cineva de ceva, a-i inspirà groază, a-l înspăimântà. *Iarna se apropie şi ai să rămâi cu nevasta şi copilul.* „*Taci, taci că mă oţăreşti*“ (Alecsandri, *Teatru* I, 1550. — 2⁰. (Refl.) a se îngrozì, a se spăimântà. *Se oţereşte condeiul a scriere tirániile acestui cumplit tiran domn* (Neculce ap. TDGR.). 3⁰. A se turburà. *Vădzù pre Martha şi pre Maria plângând, să oţărî întru sine* (Varlaam, *Carte* 82). — 4⁰. A se revoltà, *Toată ţara şi boierii lui se oţărau* (M. Costin ap. Gâdei).

Cu acest înţeles cuvântul vine din lat. ***obtĕrreo,-ire** (de la *tĕrreo,-ēre* cu obicinuita trecere de conjugare de la II la IV, ca în *albire*, *lucire* etc.) „a bagà pe cineva în spaimă, a-l îngrozì“. In ce priveşte prefixul *ob-*, acesta, arătând mai mult ţinta către care este îndreptată acţiunea verbului, nu schimbă întru nimic înţelesul lui fundamental [1].

13. Arom. plătare.

Din cauza însemnătăţii ce i se dă acestui cuvânt în superstiţiile din viaţa păstorilor aromâni, *plătarea*, (la Aromânii din Macedonia) *păltarea*, *pâltarea*, (în Ohrida) *pultare* (cf. Dal., Mih. Basme), deşi însemnează numai „osul omoplat“ la vite şi „spate“ la oameni, ţine mai mult de domeniul termenilor pastorali decât de nomenclatura părţilor corpului omenesc. La orice petrecere de munte cu miei, oi, sau berbeci puşi în frigare, după masă, mesenii aşteaptă cu nerăbdare să cerceteze *plătarea*. „Stearpa“ — care erà cea mai mândră oaie din întreaga turmă — odată friptă, păstorul îi cercetează plătarea (osul omoplat) şi prevesteşte că în curând o întreită nenorocire se va întâmplà în sânul familiei celnicului său, Costa Economu. Intr'adevăr, n'a trecut

[1] Etimologia acestui cuvânt am dat-o în comunicarea mea făcută la „Muzeul limbii române“. După aceasta am aflat de la dl V. Bogrea că şi Găluşcă pleacă de la aceeaşi bază, pentru explicarea originii acestui cuvânt în *Slavisch-rumänisches Psalterbruchstück* von Constantin Găluşcă. Halle a. S. 1913 p. 49.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14691 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul“
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:15

o lună de zile şi mor: soţia celnicului, un fiu şi o fiică". Mai departe: „Erà în lulie 1905. In afara comunei, lângă o seculară pădure de pini giganţi, a avut loc o petrecere cu miei sugari puşi în frigare. După sfârşitul mesei, unul dintre participanţi, care fusese ani îndelungaţi haiduc, studiază cu atenţie *plătarea*: prevesteşte atunci făţiş că în curând doi inşi dintre cei prezenţi au să piară" [1].

Cu înţelesul de mai sus şi, legat cu acest fel de credinţe, cuvântul vine din lat. ***platalis***, derivat din *platus* s. *plattus*, întocmai după cum *spinalis*, din *spina*, a dat *spinare* (arom. *sk'inare*). Acest *platus* are, în afară de înţelesul „Platte Oberfläche", care s'a păstrat în limbile romanice: ital. *piatto* (> arom. *piatu* „farfurie"), log. *piattu*, engad., friul., prov. cat. *plat* etc. (cf. Meyer-Lübke REW. 6586) [2], şi pe acela de „die breiten flachgeschweiften Rippenknochen". Cu acest al doilea înţeles forma latină se apropie mai mult de sensul cuvântului aromânesc. Însă o probă şi mai evidentă că forma latină *platus* în romana balcanică aveà şi înţelesul din aromână, ni-l ofere cuvântul neogrec pentru „omoplat". In neogr. avem forma πλάτη care, ca înţeles, este acelaşi cu *păltare* aromânesc. Deoarece forma latină *platus* vine din gr. πλάτη, iar acesta s'a păstrat la Greci până astăzi, după cum am spus mai sus, tot cu înţelesul de „omoplat" ca şi în aromână, trebue să presupunem că forma latină *platus*, alături de cele două înţelesuri atestate în dicţionare, mai aveà în limba populară vorbită în Balcani şi pe acela de „omoplat" pe care îl aveà cuvântul în limba greacă, de unde îşi trage originea, căci numai aşa ne-am puteà închipui existenţa unui derivat ***platalis***, care trebuià să dea arom. *plătare*.

14. Tărăboiu.

Înţelesul fundamental este „gălăgie mare", după aceea „vuet, zgomot, zarvă, ceartă". *Face o hodorogeală şi un tărăboiu de-ţi ia auzul* (Creangă, *Amintiri*, 39). Câte odată înţelesul de „gălăgie mare, zgomot, ceartă", ajunge până la „răscoală" (Şezătoarea IX, 149).

[1] Tache Papahagi, *Din Folklorul Romanic şi cel Latin*, Bucureşti, 1923, p. 115 şi urm.

[2] În dicţionarul lui Meyer-Lübke se mai dă supt acest număr (6588) şi forma arom. *plată* s. f. „Flache Hand", după dicţionarul etimologic al d-lui Puşcariu (cf. No. 1333). Cuvântul nu-mi este cunoscut. El nu este dat în nici un dicţionar sau glosar aromân.

BDD-A14691 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:15

Originea cuvântului se aduce în legătură cu *tarabă* (Şăineanu, *Infl. Orient.* II, 349), socotindu-se ca un derivat al acestuia cu suf. *-oiu* şi având însemnarea primitivă „zgomot de tarabă". Cât de nefirească apare această derivaţie se vede şi din funcţiunea suf. *-oiu*. Un *tărăboiu* din *tarabă* ar fi trebuit să însemneze o tarabă mare, nu zgomotul ei, care ar puteà fi produs şi de altceva decât de o tarabă. O altă explicaţie a încercat să-i dea Pascu (Etim. Rom. 49) derivându-l din gr. Θόρυβος „bruit, tumulte, murmures, clameurs, desordre, trouble" care, cu toată asemănarea ce arată ca înţeles, însă, formal, apare ca o imposibilitate.

Cuvântul stă în legătură cu alb. **terboj** (din *terboń*) din lat. *turbare*. Infinitivul formei alb. este *me terbu* cu cele trei persoane sing. de la ind. pres. *terboj*, *terbon*, *terbon*. Forma română derivă dintr'un postverbal albanez *terboj* (persoana 1 sing. de la ind. pres.), întocmai după cum în româneşte (şi arom.) avem *turbu* tot pers. 1 sing. de la *turbà*, *-are*. In ce priveşte înţelesul, cred că un **tărboi*, din care mai târziu a ieşit *tărăboiu*, cu *ă* epentetic, care se explică tot din albaneză, cf. forma *terebore* aceeaşi cu *terboń* (Pedersen, *Texte* p. 84 şi glosar), a însemnat „turbare" după aceea „zgomot mare". Această desvoltare merge paralel cu înţelesurile actuale ale derivatului albanez *trubutire* (gheg) *trubutinɛ* care, în afară de „Trübe des Wassers, Himmels", mai însemnează şi „Unruhe, Aufstand", va să zică la fel ca şi înţelesul din urmă al lui *tărăboiu*, în *face tărăboiu* = face răscoală, citat mai sus din Şezătoarea. S'ar puteà ca şi *tărbacă* „obiceiul de a spânzurà cânii cu capul în jos şi a-i învârti până ameţesc" în diferite epoci ale anului şi mai ales în cea dintâi Luni a postului mare (Marian, *Serbătorile* II, 9; Zanne, *Provorbe* IV, 645), împreună cu derivatul acestora *tărbăci* vb. IV, să ţină tot din *tărăboiu*, mai ales că, este vorba tot de zgomotul s. larma ce se face în urma bătăii ce se dă cânilor, până ce ameţesc.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

15. Arom. **tulă**.

Se întrebuinţează la Aromânii din Macedonia cu înţelesul de „ţiglă". Dintre dicţionare cuvântul este înregistrat numai la Mih. *tulă* s. f. cărămidă *Adără casa cu tule*... (zidi casa cu cărămizi). La ceilalţi Aromâni se aude *tuvlă* (cf. Dal.).

BDD-A14691 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:15

Supt această formă cuvântul vine direct din lat. **tubula, -am**, cu căderea lui *u* din silaba penultimă întocmai ca în *subula* > sulă. De la Români cuvântul a trecut la Albanezi *tulɛ* „Backstein" pe care G. Meyer (EWA., 451) pe nedrept îl derivă din turc. *tugla*.

Din prezenţa formei aromâne, rezultă că, în latina balcanică, pe lângă *tubulus* cu înţelesul „kleine (Wasser)röhre, übertragen auf einen röhrenförmigen Dachziegel" din care a ieşit ngr. τοῦβλον „Ziegel"; τουβλώνω „belege mit Ziegeln" — care a trecut la Aromânii din Epir *tuvlă*, la Albanezi *tuvlɛ*, la Turci *tugla;* de la Turci l au luat numai Bulgarii *tugla* şi *tuhla*, nu şi Albanezii — a mai existat şi *tubula*, cu aceeaşi trecere de sens, pe care au moştenit-o Românii supt forma t u l ă la Aromânii din Macedonia, de la care a trecut, după cum am spus, la Albanezi (vezi G. Meyer, *Ngr. St*, III, 65 şi *Jahresb.*, XV, 130).

Cu acest cuvânt se dovedeşte şi la Români prezenţa unui termen de zidărie din fondul latin, despre a cărui pierdere vorbeşte J. Jud în studiul său *Probleme der altromanischen Wortgeographie* publicat în *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXVIII, p. 26, n.

Th. Capidan.

1. Biet.

Biet, biátă „vrednic de compătimire, sărac, sărman" se întrebuinţează ca atribut pe lângă un substantiv. Astfel: *Casele bieţilor oameni le-au înecat; doi bieţi nenorociţi oameni; biete vrăbii*; *vai de biata ţară, când vom aveà războaie între noi!; biet de tine!, nici tu n'ai fost făcut în ceas bun!* etc. Arată deci o compătimire pentru o fiinţă nenorocită, care sufere de o boală, de sărăcie ori de alte cauze cari produc tristeţe, amărăciune etc., cum se vede din faimosul vers al lui Eminescu: *Vai de biet Român, săracul, Indărăt tot dă ca racul!*

Se întrebuinţează apoi ca apoziţiune pe lângă un pronume personal, cuprinzând aceleaşi sensuri, corespunzătoare fr. *pauvre*, it. *povero*. Astfel: *bietul, biata de mine!* etc.; *eu, bietul!* (comp. it. *povero me!* „bietul de mine; eu, bietul!"). Cuvântul este cunoscut în tot domeniul dacoromân.

Se întâlneşte şi varianta *bied, -ă* (Vâlcea) în care *d* se explică prin influenţa formelor, de origine slavă *bedă, bidă biedă*

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BDD-A14691 © 1922-1923 Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul"
Provided by Diacronia.ro & www.dacoromanica.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:42:15